

ARTUKLU'DAN CUMHURİYET'E MA'MÛRETÜ'L-AZİZ'DE BİR SEYYİD ŞEYH AİLESİ: PİR HASAN ZERRAKİ AİLESİ

Prof. Dr. Hasan YÜKSEL *

İslâm'dan önce Doğu ve Orta Doğu toplumlarında, toplumsal vicdanlarda kirliliğe bulaşmamış, gerektiğinde kendisine başvurulabilecek ve diğer bireylere davranışlarıyla nümûne olarak gösterilebilecek insanlara saygı gösterilmiş ve toplumlar bu tip insanları daima aralarında görmek istemiştir. Buna misal olarak İslâm'dan önce Mekke toplumundaki Hanifler ve Sasanilerdeki mübedler, Hindistan'daki Budist ve Zerdüşî dervişler gösterilebilir.

İslam toplumunda ise soyları Hz. Peygamber'e dayanan ve genelde sâdât-ı kirâm veya seyyid, şerif, evlâd-ı resûl ve benzeri terimlerle nitelenen kişiler bu konumdadır. Bu insanlara İslâm toplumunun seçkin ve imtiyazlı asilzadeleri denilebilir¹; ancak bunların asilzadelikleri servete, tekebbüre, tefehhura, bencillik ve ceberrutluğa değil; zühde, tevazua, erdeme, iffete, hakkaniyete ve doğruluğa dayanıyordu veya en azından onlardan beklenen tutum ve tavır buydu. Diğer bir ifadeyle, onlardan İslâm ahlâk kitaplarında ideal insan olarak tanımlanan ve topluma benimsetilmeye çalışılan “insan-ı kâmil” modelindeki gibi davranmaları veya öyle olmaları beklenirdi. 17 Mart 632 (18 Zilhicce 10) tarihinde Veda Haccı'ndan dönen Hz. Peygamber'in (as.), “Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılsanız asla sapıklığa düşmezsiniz”, hadisi bu beklentiye pekiştiren kaynaktır².

Bu inanç ve itikat ile, seyyid ve şeriflerin Müslüman Türk devletlerinde ve toplumunda daha ilk devirlerden itibaren büyük bir kabul gördükleri ve büyük bir himayeye mazhar oldukları bilinmektedir. Mesela, XI. yüzyılın ikinci yarısında Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig'in bir bölümü Hz. Peygamberin soyundan gelen bu seyyid ve şeriflere ihtimam ve imtiyaz gösterilmesine ayrılmıştır³. Nizamülmülk'ün de Siyasetnâmesinde seyyid ve şeriflere saygı gösterilmesini ve hatta elçilerin bunlar arasından

* Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 58140 Sivas.

¹ Bu konunun daha detaylı bir tanım ve tartışması için bkz. Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, Kitapyayınvevi, İstanbul, 2005.

² Ethem Ruhi FİĞLALİ, “Gadîr-i Hum”, **TDVİA.**, C.13, s.279-280.

³ Reşid Rahmeti Arat, **Kutadgu Bilig, I, Metin**, TDK., Ankara, 1979, s. 436.

seçilmesini tavsiye ettiği görülmektedir⁴. Osmanlı devri nasihatnâmelerinde de benzer ifadeler yer alır⁵.

Bununla beraber İslâm inanç ve ahlâk kurallarına riayet etmeyenlerin ehl-i beytten de olsalar kefereden bir farkları olmayacağını, Âl-i Resûl'ün İslâm'ın ahkamına riayet edenler olduğunu ve buna örnek olmak üzere Hz. Nuh ile oğlu Ken'an'ın hikâyesini ünlü Osmanlı şeyhülslâm Ebussuud Efendi bir fetvasında zikretmiştir⁶. Bir diğer fetvasında ise, "Sâdâtan ba'zı, 'bize hukûk-ı ibâd zarar eylemez, biz âhirette hukûk-i ibâddan mes'ul olmazız, alâ külli hâl biz cennete dâhil oluruz' deseler, mezburlara ne lazım olur?" sorusuna, İslâm'ın getirmiş olduğu ibadetleri yapmaktan kaçınan böylesi evlâd-ı resûl için verdiği cevapta "Eğer bunlar bu iddiaları üzerinde ısrar ederlerse zındık olurlar ve katilleri vacip olur" demektedir⁷.

İşte burada, İslam toplumunda bu denli önemsenen böylesi bir seyyid ailesi üzerinde durulacaktır.

Aile Şeceresi

Aile şeceresinden söz etmeden önce, belirtilmesi gereken ilk husus, bu ailenin ilk siması olan Seyyid Hasan Zerraki veya Ezraki adının yanlış okumalara konu olmasıdır. Bu yanlış okumalar Osmanlı döneminde başlamış ve günümüzde yapılan bazı amatör ve akademik araştırmalarda da aynı hata sürüp gitmiştir.

⁴ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara, 1982, s. 125.

⁵ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar: Kitab-ı Müstetab, Kitab-ı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafii'l-Mü'minin, Hızru'l-Mülûk*, TDK., Ankara, 1988, s. 6-7.

⁶ "480-Mesele..... Farazâ sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi, bî-din olicak, sair kefereden farkı olmaz. Hazreti Resûlallah'ın (asv) âlî, şe'air-i şer'-i mübhini riâyet ve ahkâm-i metîni himâyet edenlerdir. Hazreti Nuh'un (as), Ken'an sulbi oğlu iken dini üzerine olmadığı için "ehlimdendir" deyü, necâti için Rabb-i izzete du'a ettikte "inne hü leyse min ehlike deyü buyurulup, sâir kefere ile bile ta'zîb ve iğrâk buyurulmuştur. ...", Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülslâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitapevi*, İstanbul, 1983, s.109-110. Selçuklu dönemi tarihçilerinden Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahyar* adlı eserinde, Seyyid Hamza adındaki birisinin zulümkarlığını anlatırken soyunun kendisine bir fayda vermeyeceğini, "bize zulüm edenler bizden değildir" diye Hz. Peygamber'e atfen bir hadis ve Hz. Nuh ile oğlunun hikayesini zikretmektedir. Bkz. *Selçukî Devletleri Tarihi*, Çev. M. Nuri GENÇOŞMAN, Ankara, 1943, s.318-320.

⁷ *Şeyhülslâm Ebussuud Efendi Fetvaları...*, s.83

Bu yanlış okumalardan birincisi, Zerraki kelimesinin Nakibü'l-eşraf defterinde⁸ ve bazı Ma'mûretü'l-aziz Sâlnâmeleri'nde Rezzaki olarak yazılmış olmasıdır⁹. Daha doğrusu Zerraki kelimesi, Anadolu'da meşhur bir üzüm çeşidinin adı olan Rezzakî sözcüğünün hafızalarda bıraktığı lezzetin kurbanı olmuştur. Harput çevresindeki yatur ve türbeleri konu alan bir yayında ise aynı kelime Zerrafi şeklinde okunmuş¹⁰ ve bu yanlıştan “Şeyh Hasan Rezzaki” adında yeni bir evliya keşfedilmiş gibi bir düşünce uyandırılmıştır. Bu yanlış sadece Zerraki nisbesi ile sınırlı değildir.

İkincisi, Evkâf-ı Hümayûn Nazâreti'nin 1327 (miladi 1909/10) senesine ait matbu bütçe mazbatasında¹¹ “Hasan Zerraki” ismi “Seyyid Hüseyin Rezzaki” şekline dönüşmüştür. Belgelerde şeyh ve seyyid olarak geçen Hasan Zerraki veya Ezraki adı yörede Pir Hasan Zerraki olarak söylenir. Sivas'ta Ahmet Turan adının Ahmed Duran adındaki bir yaturdan; Mardin ve Diyarbakır taraflarındaki Şehmus adının da o yöredeki Şeyh Musa Sultan ziyaretinden kaynaklandığı gibi Keban, Baskil ve Malatya çevresinde Pir Hasan isminin yaygın kullanımı da bu isme dayanır.

Yanlış bir değerlendirmeye de, **Zırkı Yöresi ve Seyyid Hasan Zerraki Ziyâreti** isimli kitapta karşımıza çıkar. Bu kitapta Pir Hasan Zerraki'nin doğum ve ölüm tarihi olarak verilen Hicri 881-1001 (Miladi 1476-1593) tarihleri bu ailenin şecerelerinin üzerindeki istinsah tarihleridir; Seyyid Hasan Zerraki'nin doğum ve ölüm tarihleriyle alakası yoktur. Seyyid Hasan Zerraki Artuklular devrinde, daha doğrusu XI. yüzyılın ikinci yarısı ile XII. yüzyılın birinci yarısında yaşamış bir şeyhtir. Bizans ve Moğollarla savaştığı da doğru değildir¹².

Seyyid Hasan Zerraki ailesine dair bilgi edinilen aile şecereleri ve Şerefnâme, tahrir defterleri, vakfiyeler, sâlnâmeler, menkıbeler ve

⁸ İstanbul Müftülüğü Arşivi, Muhterem Efendi Defteri, No: 2, s. 11 ve 16.

⁹ Sâlnâme Tarih-i Hicreti Nebeviye 1301, Tarih-i Rumî 1300, Def'a-i ulâ, Ma'mûretü'l-aziz Matbaası'nda tab olunmuştur., s. 110; Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz Def'a: 2 1302 Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s.110; Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz Def'a: 4 1305 Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur, s. 77; Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz Def'a:7 1307 Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s. 81 Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz Def'a:7 1310 Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s. 67 .

¹⁰ Günerkan Aydoğmuş, Harput Kültüründe Din Alimleri, Elazığ 1998, s. 90-93.

¹¹ Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin 1327 Senesi Bütçesi Mazbatası, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1327, s. 445.

¹² Ramazan Demir, Zırkı Yöresi ve Seyyid Hasan Zerraki Ziyâreti, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 20 ve 178. [Bundan böyle Zırkı Yöresi ve...].

nakibüleşraf defterleri gibi kaynaklara bakıldığında bu ailenin Mardin, Diyarbakır, Malatya, Elazığ ve daha başka yerlerde de bir çok kolu olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Ebü'l-ula Mardin, sosyolog Şerif Mardin, müzisyen Arif Mardin ve halkla ilişkiler uzmanı Betül Mardin bu Azraki ailesi mensubudurlar. Betül Mardin kendisiyle yapılan mülakatlarda mükerreren, “Biz Ezraki’yiz, aslımız Şam’dan gelmiş, nesebimiz Hz. Hüseyin’e varır”¹³ demişlerdir. 9 Temmuz 2006’da Hürriyet Gazetesinde Müzisyen Arif Mardin ile alakalı bir yazı kaleme alan Murat Bardakçı da aynı hususu dile getirmiştir¹⁴.

Ayrıca bir çok Anadolu evliyası gibi Şeyh Hasan Zerraki’nin de Keban’ın Zırkıbaz (Gökbelen) köyü dışında Diyarbakır’ın Hazro ilçesinin Mirani (Ülgen) köyünde bir türbesi veya makamı olduğu bilinmektedir¹⁵.

Bu yazıda, sözü edilen tarihsel kaynaklar ışığında ailenin sadece Ma'mûretü'l-aziz'deki kolu üzerinde durulacaktır.

Bütün seyyid ailelerinde olduğu gibi Pir Hasan Zerraki Ailesi hakkında bilgi edinilen kaynakların başında aile üyelerinin elinde bulunan şecereler gelmektedir. Bu araştırmada da aile üyelerinin elindeki şecerelerden, farklı tarihlerde istinsah edilen dört nüshaya ulaşılmıştır.

1-BOA Nüshası: Bu şecere 5 Ramazan 317 (7 Ocak 1900) ve 25 kanun-ı evvel 315 (6 Ocak 1900) tarihinde “İşbu silsilenâme aslına mutabıktır” ibaresiyle Keban Madeni naibince tasdik edilerek İstanbul’a gönderilmiş ve bu tarihten on sene sonra, 12 Recep 328 (20 Temmuz 1910) tarihinde üzerindeki mühürde görüldüğü üzere, Fetva eminliğinde “İşbu mühür mutabıktır” ifadesiyle mühür tatbiki yapılarak aslına uygun olduğu onaylanmıştır.

“Silsilenâme sureti” başlığı ardından “Allahu veliyyü't-tevfik ve bi-yedihi ezmetü't-tahkik ve bihi nesta'in” ibaresi sülüs bir hat ile büyükçe yazılmıştır. “Besmele” ile başlayan ve “Hamdele” ile devam eden

¹³ <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4796-37-calismasaydim-dilenciyydim.html> (10.03 2013). Ayrıca Ömer Fevzi Mardin hakkında yazılan bir makalede şecerelerinin Seyyid Hüseyin (Hasan olacak) el-Ezrâk’a vardığını gösteren silsile için. Bkz.Kamil Büyüker, “İstanbul’da Mardinli Bir Asker, Mutasavvıf: Ömer Fevzi Mardin(1878-1953)”, **Makalelerle Mardin, IV Önemli Sımlar-Dinî Topluluklar**, (Haz. İbrahim Özcoşar), İstanbul 2007, s. 77.

¹⁴ “Arif Mardin Seyyid idi. Yanı Hz. Peygamber’in soyundan geliyordu. Eski isimleri “Azrakizadeler” olan “Mardinler” sonraki asırlarda Osmanlı aristokrasisinin önde gelen ulemâ ailelerinden biri olmuş ve aileden çok sayıda ilim adamı yetişmişti.” 9 Temmuz 2006, Murat Bardakçı. mbardakci@hurriyet.com.tr.

¹⁵ <http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/hazro.html> (11. 03. 2013).

silsilenâmenin dua, daha doğrusu giriş bölümü “rıdvanullahı teâlâ aleyhim ecmain et-tayyibin et-tahirin ve sellim teslimân” şeklinde son bulmaktadır.

Sonra “El-menşur: başlığıyla şeceredeki isim sıralaması başlar: Seyyid Hamza bin Seyyid Gazi bin Seyyid Şeyh ibn Seyyid Musa bin Seyyid Said ibn Seyyid İzzeddin ibn Seyyid Zeyd ibn Seyyid Salih ibn Seyyid Davud ibn Seyyid Gazi ibn Seyyid hasan Zerraki ibn Seyyid Abdurrahman ibn Seyyid Şeyh Ahmed ibn Seyyid Kasım ibn Seyyid Tahir ibn Seyyid Cafer ibn Seyyid Said ibn Seyyid Cafer-i Katil ibn Seyyid İsmail Ekber ibn Seyyid İmam Caferü’s-Sadık ibn İmam Muhammed Bakır ibn İmam Zeynelabidin ibn İmam Hüseyin şehid-i Kerbela ibn Aliyyü’l-Murteza (.....) ibn Şit ibn Adem” aleyhi’s-selama varır.

Hiz. Adem ile hitam bulan bu silsilenâmenin akabinde, Seyyid Hasan Zerraki neslinin Beytullah’ta mukim olan sâdâtın, ulemânın ve ümerânın ekabirince tanındıkları, bilindikleri şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Bundan sonra yine “El menşur İbn (doğrusu Bab olacak) Seyyid Ali, lakabuhu Hacı Ali, künyetuhu Ebu Muhammed ümmühü Dünya Hatun...” şeklinde tanıtılan kişilerin lakapları, künyeleri, anneleri ve kaç çocukları olduğu, bu çocukların kaçının erkek ve kaçının kız olduğu, erkeklerin ve kızların isimleri ve bunlardan ölenlerin ve kalanların, ardından tanıtılan kişinin mezarının nerede olduğu belirtilir.

Şahidler kısmında “Şuhide bi-zâlike asahh neseben” Bu nesebin doğru olduğuna şahidlik eden(ler): Abdülfakir Hacı Abdullah ikinci şahid de: Seyyid Mehmed ibn Seyyid Ali ibn Seyyid Mehmed ibn Seyyid Cafer ibn Seyyid Kasım ibn Seyyid Hüseyin. Nevvera Allahu ruhahu.

Tarih. Hurrîre min şehri-i Recep sene: 881.

Bu Hasan Zerraki’nin nesebidir.

Ve Müridleri. Bu fasılda Seyyid Hasan Zerraki’nin müridleri, ismen zikr edildiklerine göre halifeleri olması gerekir, tek tek sıralanır, bunun ardından aşiretlerin isimleri yer alır.

Daha sonra “ve ba’dehu” diye başlayan fasılda "Malatya’nın aşağı ve yukarı beldeleri (Bilad-ı A’lâ ve Bilâd-ı Sufla) Seyyid Hasan Zerraki vakfıdır", kaydı, arkasından "Harput şehrinde Tertene ve Gedayık ve Antayık ve Engürüz köylerinin Seyyid Hasan Zerraki vakfı" kaydı yer almaktadır. Daha sonra "Hermırak, Kemhik, Kamhık ve Mutmur ve Muşar köylerinden Tabkırar, Engüzek ve Zırkılı karyeleri Seyyid Hasan Zerraki

vakfı" olarak gösterilmiştir. Bütün bu kayıtların ardından “ Vallahu a'lemu bi's-savab” denildikten sonra Hicri 881 ve 1001 tarihleri hem yazı hem de rakam ile kaydedilmiştir.

Kadının tasdik ve tescil kaydından önce Hz. Peygamber'den iki hadis'e yer verilmiştir. Birincisi, “Kim ki bir alime ikramda bulunursa bana ikramda bulunmuş olur, bana ikramda bulunan Allah'a ikramda bulunmuş olur”.

İkinci hadis: Peygamber (as) buyurdu ki, "Bir misafire ikramda bulunan bana ikramda bulunmuş olur, bana ikramda bulunan Allaha ikramda bulunmuş olur, Allah'a ikramda bulunana cennet vardır”.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer almakta olan bu suretin¹⁶ aslı bugün Şefik Yüksel'in elinde bulunmaktadır ve bu şecerenin daha önce Ramazan Demir tarafından tıpkıbasımı neşredilmiştir¹⁷.

Bu silsilenâmenin sonunda yer alan 20 Recep 881(8 kasım 1476) kaydından sonra, hicri 1001 (1592/1593) tarihinde yazıldığı belirtilen ikinci bir kayıt bulunmaktadır.

2-Bu nüshanın Şefik Yüksel'deki Aslı. 3.23 cm. uzunluğu ve 19 cm. genişliği olup, düzgün bir nesih ile diğerleri gibi Arapça olarak kaleme alınmış, ve baş tarafında “tubbika asluhu. Nemekahu'l-fakir ileyhi Yusuf Agah. El-muvallâ hilâfe bi Medine-i Ma'mûretü'l-aziz. Gufire leh” tasdik ve tescil kaydının altında Yusuf Agah Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Hz. Adem'den Seyyid Hamza'ya kadar gelen nesep zinciri bu tarihten sonra işlenmemiştir. Silsilenâmenin sonunda Keban Ma'deni kadısı Mehmed Halid'in “Sahhat indi bimâ fihi. Nemekahu'l-fakir ileyhi el-muvallâ hilâfe bi Kaza-i Keban Ma'deni” kaydının altında kadı efendinin mührü yer almaktadır.

3-Ramazan Demir'in Tıpkıbasımını Neşrettiği Tuğralı Nüsha¹⁸: Harekeli bir nesih hat ile özensiz bir şekilde kaleme alınmış olan bu nüshanın tıpkıbasımını Ramazan Demir neşretmiş ise de, bu silsilenâmenin aslının kimin uhdesinde olduğunu belirtmemiştir. Bu da yukarıdaki gibi Seyyid Hamza bin Gazi ile hitam bulmaktadır.

¹⁶ BOA., Dosya Nu:13, Harfi: Ze Hasan Zerraki Hazretleri 881/1477; 1001/1593 tarihli Vakfiye/Silsilenâme sureti. Bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, Ankara 1992, s. 416.

¹⁷ Ramazan Demir, **Zırkı Yöresi ve...**, s. 52, Şekil: 10, şecere sıra no: 3

¹⁸ Ramazan Demir, **Zırkı Yöresi ve...**, s. 35-39, Şekil: 7(10 sayfa): Seyyid Hasan Zerraki'nin şeceresi (orijinal şekli)

Besmeleden sonra “Elhamdu lillahi rabbi’l-alemin” şeklinde başlayan silsilenâmenin her üç nüshası, Seyyid Hamza’ya kadar ufak tefek istinsah yanlışları dışında hemen hemen birbiriyle mutabıktır. Üç nüshada da, Seyyid Hamza’dan sonraki nesep zinciri eksik bırakılmıştır. Baş tarafı diğer nüshalarla aynı olan ve çok özensiz bir şekilde istinsah edilen bu silsilenâmenin nesep zinciri diğerleri gibi Hz. Adem’e kadar uzanmaktadır.

Tuğradan sonra çok berbat bir hat ile yazılmış olan tescil ve tasdik ibaresinin altında ikisi silik, toplam dört mühür izi göze çarpmaktadır. Silsilenâme metninin bitiminde, sonradan yazıldığı anlaşılan dört farklı ibarenin her birinin altında farklı dört dervişin mührü bulunmaktadır.

Ancak bu silsilenâmenin asıl önemi, Seyyid Hasan Zerraki Zaviyesi’nin son postnişini Şeyh Ali Efendi’nin babası Seyyid Mehmed Efendi’nin berhayat olduğuna dair Pir Hasan Zerraki vakfının, Zırkıbazuşağı, Çoluşağı, Şeyhemiruşağı, Tabgüzar ve Engüzek karyelerinin aşar bedelinin dörtte birini aldıkları bu köylerin muhtar ve azalarınca 15 Eylül 311 (27 Eylül 1895) tarihinde tasdik edilen mazbatanın bu belgede yer almış olmasıdır.

4- Şefik Yüksel’deki İkinci Nüsha: 5.40 cm. uzunluğunda, 20 cm. genişliğinde ve gayet düzgün bir nesih hat ile istinsah edilen ikinci silsilenâmenin baş tarafında “ İşbu vakıfnâme sureti aslına mutabıktır” ibaresi bulunmakta ve Fi Ramazan-ı şerif 338 (Mayıs 1920) ve fi 25 Mayıs sene 336 (25 Mayıs 1920) tarihiyle Keban mahkeme naibince tasdik edildiği üzerindeki mühründen anlaşılmaktadır. Bu nüshanın diğerlerinden farkı, Zırkıbaz (Gökbelen) köyünün metruk bir mezrası ve bu ailenin Ma’mûretü’l-aziz’deki kolunun bilinen ilk yerleşim yeri olan Dellüsan’da medfûn Şeyh Hamza’dan itibaren günümüze doğru sıralanan nesep cetveli Zırkıbaz köyündeki Pir Hasan Zerraki Zaviyesi’nin 1930’da vefat eden son postnişini Şeyh Ali Efendi’yle son bulmasıdır. Bu suret de diğeri gibi elyevm Şefik Yüksel’in elinde bulunmaktadır.

Şecerenin baş tarafında irice bir sülüs hat ile “Allahu veliyyü’t-tevfik” ser levhası yer almakta, ardından diğer üç nüsha gibi “Besmele” ve “hamdele” ile başlamaktadır. Bu nüshanın giriş kısmının hitamından sonra, “El-menşur” başlığı altında Şecere Pir Hasan Zerraki Zaviyesi’nin Ma’mûretü’l-aziz’deki son postnişini Şeyh “Es-Seyyid Ali (Efendi) bin Seyyid Mehmet ibn Seyyid Murtaza ibn Seyyid Mehmed ibn Seyyid Hasan ibn Seyyid Hüseyin ibn Seyyid Mehmed ibn Seyyid İsmail ibn (Seyyid) Mehmed ibn Seyyid Hüseyin ibn Seydi Beg bevvab-ı (doğrusu nüvvabı) Kal’a-i Muşar ibn Seyyid Mahmud (tahrir defterinde Mehmed) Beg ibn

Seyyid ibn Seyyid Zeyneddin Beg ibn Seyyid Hamza ve Baba-i Dellüsevî Seyyid Hamza ibn Seyyid Gazi ibn Seyyid Şeyh ibn Seyyid Musa ibn Seyyid Said ibn Seyyid İzzeddin ibn Seyyid Zeyd ibn Seyyid Salih ibn Seyyid Davud ibn Seyyid Gazi ibn Seyyid Hasan Zerraki ibn Seyyid Abdurrahman (ibn) Seyyid Şeyh Ahmed ibn Seyyid Kasım ibn Seyyid Tahir ibn Seyyid Cafer ibn Seyyid Said ibn (Seyyid) Cafer-i Katil ibn Seyyid İsmail Ekber (ibn) İmam Cafer es-Sadık ibn (İmam) Muhammed Bakır ibn İmam Zeynelabidin ibn İmam Hüseyin şehid-i kerbela ibn İmam Aliyyü'l-Murtazâ (.....)” ve buradan Adem aleyhi's-selama varan malum nesep zinciri devam eder.

Ardından diğer üç nüshada olduğu gibi "El-menşur" başlığından sonra Seyyid Hasan Zerraki neslinin Beytullah'ta ikamet eden ümerâ, ulemâ ve sâdâtın ekabirince maruf olduğu belirtilmiştir.

Bunun akabinde “Bab-ı Seyyid Ali”, “Bab-ı Seyyid Hüseyin”, “Bab-ı Seyyid Nasır” başlıkları altında bunların lakabı, künyesi, anne adları, kız ve erkek olarak kaç çocuklarının olduğu, mezarlarının nerede bulunduğu, nesillerinin devam edip etmediği ve benzeri detaylı bilgiler verilmektedir. Ancak bu makalede bu bölümdeki bilgiler üzerinde durulmamış; Pir Hasan Zerraki'den itibaren nesep zincirinde yer alan isimler hakkında başka kaynaklarda bilgi bulunabilenlere öncelik verilmiştir.

Şahitler ve tarih kısmı ile belgede her ne kadar müritleri olarak nitelenilseler de isimlerine bakılınca halifeleri olması gereken şahıslar sıralanmıştır. Ayrıca “Ve aşiretuhu” başlığı altında yer alan isimler de kendisine bağlı aşiretler olmalıdır.

Diğer nüshalar gibi bu nüshada da, “Ve ba'dehu: Bilad-ı a'lâ ve bilâd-ı süfla vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki” ibaresi yer almaktadır. Bir satırlık boşluktan sonra;

“Malatya sancağında Muşar nahiyesinde vaki Engüzek ve Tabkırar ve Zırkılı nâm karyeleri evlâdiyyet ve meşrutiyet ve mülkiyyet ve vakfiyyet vechiyle mutasarrıf olan kurâ-yı mezbûrenin tamam maktû'ı olan hududu: Taraf-ı vâhidi çay, taraf-ı sâni Gırgır Taşı, taraf-ı sâlisi Kızıldaş, Körpınar Deresi'nde Sügdin tarik-i âm, Dere-i Seydânın Deresi, taraf-ı râbi'i Fırat. İş bu mezranın hudud-ı erbaasıyla mahdud olan evlâdiyyet ve meşrûtiyyet ve mülkiyyet ve vakfiyyet vechiyle bilâ muaccele mutasarrıf olan vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki

Ve Tertene ve Gedayık ve Atnayık ve Pağnik-i Engürüz min Medine-i Harput vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki

Ve Hermurak ve Kemhık ve Kamhık ve Mutmur min karye-i Muşar vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki ve Tabkırar ve Engüzek ve Zırkılı, Ataf, Nebileruşağı.”

Bu vakıf kaydının ardında “Vallahu a’lemu bi’s-savab” cümlesine yer verilmiştir.

Silsilenâmenin sonuna sekiz yüz seksen bir tarihi yazıyla, 1001 tarihi ise hem yazıyla hem de rakamla yazılmıştır.

Bu nüshanın en sonunda, diğer nüshalarda da yer alan Hz. Peygamber’den iki hadis bulunmaktadır.

Her üç nüshanın da çok eski bir nüshadan istinsah edildikleri ancak bu eski nüsha çok yıprandığından yeni istinsahlar sırasında bir takım özensizliklerin vuku bulduğu bazı kelime eksikliklerinden anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki nüsha, en özensiz şekilde istinsah edildiği anlaşılan nüshadır.

Şerefnâme. Bu şecerelerin dışında Seyyid Hasan Zerraki ailesi hakkında en detaylı bilgiyi, Osmanlı’nın Erzurum eyaletinin Bitlis hakimi Şeref Han’ın 1597’de tamamlayıp, III. Mehmed’e ithaf ettiği Şerefnâme adındaki Farsça eserinde bulabilmekteyiz.

Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesindeki aşiretlerin kökeni ve tarihine dair detaylı bilgiler ihtiva eden bu eserde, Seyyid Hasan Zerraki ve ailesi hakkında da sağlam ve sarıh bilgiler bulunmaktadır. Öyleki, Şeref Han’ın Şeyh Hasan Zerraki’nin seyyidliğine dair verdiği nesep cetveli bugün aile üyelerinin elinde bulunan şeceredeki sıralamayla birebir örtüşmektedir. Ayrıca şeyhe atfedilen ve Şeref Han tarafından kaydedilen kerametler ve menkıbeler halen bölge efsaneleri arasında söylene gelmektedir.

Bu çalışmada Şerefnâme’nin 1862 St. Petersbourg’da V. Veliaminof Zernof tarafından yapılan neşrinden¹⁹ ve Mehmed Ali Avni’nin Arapça’ya çevirisinden²⁰ istifade edilmiştir. Diğer kaynaklar yeri geldikçe değerlendirilecektir.

¹⁹ SCEREF-NAMEH OU HISTOIRE DES KOURDES, PAR SCHEREF, PRINCE DE BIDLIS, PUBLIÉE POUR LA PREMIÈRE FOIS, TRADUITE ET ANNOTÉE PAR V. VÉLIAMİNOF-ZERNOF, TOME I-II, ST.- PÉTERSBOURG, 1860-1862.

²⁰ Şerefnâme, (Mütercim: Mehmed Ali Avni), Darü Ahyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, I-II, Halep 1962.

Ailenin İlk Siması: Şeyh Hasan Zerraki veya Ezraki

Şeyh Hasan Zerraki hakkındaki ilk bilgilerimiz Osmanlı'nın Bitlis hakimi Şeref Han'ın, Şerefnâme adındaki eserine dayanır. Şerefnâme'de Artuk Bey (öl. 1090) zamanında Şam'dan Mardin'e göçen Seyyid Şeyh Hasan bin Seyyid Abdurrahman'a ilişkin bilgiler arasında yer alan nesep silsilesindeki isim sıralaması on dördüncü kuşaktan Hz. Hüseyin'e varır²¹. Şerefnâme'de verilen bu sıralama aile şeceresindeki isim sıralamasıyla birebir örtüşmektedir.

Burada zühd ve takva ile ibadetini yapmakla meşgul olan Seyyid Hasan kısa zamanda bu beldelerin halkının gönlünde yer edinir; Mardin ileri gelenlerinden ve halktan büyük kitleler gelip etrafına toplanıp müridi olurlar. Bir rivayete göre mavi gözlü olduğundan ve diğer bir rivayete göre daima mavi elbiseler giydiğinden Şeyh Hasan Ezraki olarak anılmıştır²².

Zamanın hükümdarı Artuk bin Eksep²³ bu durumdan endişe ve korkuya kapılarak Şeyh Hasan Ezraki'yi Mardin kalesine atar²⁴. Kısa bir sürede şeyhin kerametleri ortaya çıkınca Artuk Bey bu defa adeta kendisinden özür dileyerek onu serbest bırakır ve onun müritleri arasına katılır; diğer bir rivayete göre kızını şeyhe verdiği söylenir. Bu da halkın anlatılmaz bir sadakatle daha fazla şeyhe bağlanmasına vesile olmuştur. Bu rivayetin

²¹ **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s. 249-250; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 244.

²² Midyat ve çevresinde varlığını sürdüren Becirmani adındaki seyyid grubunun da benzer bir hikayeleri bulunmaktadır. Anlatılan menkıbeye göre Seyyid Bilal, Harun Reşit döneminde, bir diğer rivayete göre Moğol istilasına üzerine, Bağdat'ı terk etmek zorunda kalır, gelip Hasankehf'e yerleşir. Bir süre sonra oradan da ayrılır, Becirman köyünün bulunduğu vadiye gelir ve burada inzivaya çekilir.

Hikayenin devamında, Hasankehf emirinin bir gün adamlarıyla ava çıktığı ve bir tavşanın peşine düşen av köpeğinin dönmemesi üzerine, köpeğin ardından gittiği, köpeğini ibadet eden bir dervişin yanında beklerken gördüğü anlatılır. Kaçan tavşan ibadet eden dervişe sığınmıştır.

Bunun üzerine, Hasan Kehf emiri burayı dervişe bağışlar; böylece nesli oraya yerleşir. Tavşanın sığındığı derviş Seyyid Bilal'dir. Ve onun mezarı bugün bu köyde ziyaretgâhtır. Abdurrahman Adak, **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Seyyidler ve Halk üzerindeki Etkileri**, Ankara İlahiyat Fakültesi Lisans tezi, Ankara, 1998, s. 13-16.

²³ Her ne kadar **Şerefnâme**'de böyle geçiyor ise de Artuk bin Eksük olması daha doğru ve mantıklı gözükmemektedir. Bkz. M. Fuad Köprülü, "Artuk Oğulları", **İA, I**, İstanbul 1940, s. 617-625.

²⁴ **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.239; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 244.

devamında Emir Artuk ölünce onun yerine geçtiği ve oğullarını emir ve hakim sıfatıyla ülkenin dört bir yanına idareci olarak yolladığı anlatılır²⁵.

Şeref Han'ın naklettiği ikinci rivayette, Artuk Bey'in delilik derecesinde kara sevdaya tutulmuş çok güzel ve zeki bir kızı vardır, devrin hâzık tabipleri bir çare bulamayınca Emir Artuk kızına dua etmesi için şeyhi davet eder, şeyhin dualarıyla kızının şifa bulunduğunu gören emir kızını şeyhe nikahlamak isterse de şeyh kabul etmez; bunun üzerine kızı şeyhin oğlu Seyyid Hasan'a nikahlar. Kızıyla birlikte Tercil nahiyesini de kendisine verdiği söylenir²⁶.

Şerefnâme'de zikredilmeyen fakat bugün halen Diyarbakır taraflarında anlatılan bir menkıbede ise, zamanın Mardin hükümdarı, şeyhin bu nüfuzundan korkup kendisini yakalatmış ve içinden çıkılması imkansız bir zindana attırmıştır, ancak zindancı, bir gün şeyhi bahçedeki çeşmede abdest alırken, Mardin hükümdarı da aynı gün kendisini camide namaz kılarken görmüş, yaklaşıp konuşmak istemiş ancak şeyh ortadan kaybolmuş ve yine zindana dönmüş. Şeyhin zindana sızan güneş ışıklarının huzmesine katılarak girip çıktığını anlayan hükümdar kendisini bağışlayıp serbest bırakmıştır. Menkıbenin devamında şeyhin oradan ayrıldığı anlatılmaktadır²⁷.

Şarkta şeyh postundan şah tahtına geçmeye kalkışmak çok kadim bir anlayıştır. Bunun içindir ki, Emir Artuk'un, Şeyh Hasan Ezraki'yi böylesi bir endişeyle Mardin'den Harput'a uğurlamış olması muhtemeldir.

Emir Artuk'un ölümünden sonra Şeyh Hasan Ezraki'nin onun yerine geçtiği ve oğullarını emir ve hakim sıfatıyla ülkenin dört bir yanına idareci olarak yolladığı rivayetinde gerçeklik payı bulunabilir. Böylesi bir durumda Muşar nahiyesinin idaresi oğullarının tasarrufuna geçmiş olabilir. Ancak her halükarda Harput ve çevresinde 1185-1233 arasında hakimiyet kuran Artuklular döneminde Şeyh Hasan Ezraki ailesinin bir kolunun buraya gelip yerleştiği aşağıda serdedilecek belgelere bakıldığında pek uzak bir ihtimal değildir.

²⁵ Şerefnâme, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.239; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 231-232.

²⁶ Şerefnâme, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.250; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 244-245.

²⁷ Muhsine Helimoğlu Yavuz'un naklettiği bu menkıbede şeyhin gelip Diyarbakır'ın Dibek köyüne yerleştiği ve vefat edince buraya gömüldüğü ve bu köyde de bir türbesinin bulunduğu anlaşılmaktadır Bkz. **Diyarbakır Efsaneleri, Derleme-Araştırma-İnceleme**, Duruk Yayınları Ankara 1993, s.70-71.

1519 tarihli tahrir defterinde Şeyh Hasan Zerraki neslinden, Muşar kal'ası nâiblerinden Seydi Beg bin Mehmed Beg'in ve Zeyneddin adındaki amcasının Yakup ve Ahmed adındaki oğullarının tasarrufunda Zırkı karyesi ile beraber beş köyün malikâne hisselerinden oluşan mülkleri bulunmaktadır ve bu mülklerin yıllık 3161 Halebi akçe gelirleri bulunması²⁸ bu ihtimali pekiştirmektedir.

Şeref Han, Zerraki veya bugünkü deyişiyle Zırkı emirlerinin nesebini de bu Şeyh Hasan Ezrakiye dayandırır. Ona göre Erzak kelimesinin zamanla çok kullanımından dolayı başındaki hemze düşmüş ve böylece Zerraki teleffuzu ortaya çıkmıştır²⁹. Zerraki emirlerini Derzini, Kırdikan, Atak ve Tercil şeklinde dört gurup halinde sıralayan Şeref Han bu emirlerin soyunu da Şeyh Hasan Ezraki'ye bağlar³⁰ ve Zerraki aşiretinin neşet ettiği ilk yerin Tercil ve Atak olduğunu söyler. Zaten yukarıda değinildiği üzere Emir Artuk kızını Şeyh Hasan Ezraki'ye nikahlamak istemiş ancak şeyhin kabul etmemesi üzerine kızını, şeyhin oğlu Seyyid Hasan'a nikahlamıştı. Emir Artuk, kızıyla birlikte Tercil nahiyesini Seyyid Hasan'a vermişti. Böylece Tercil ve Atak uzun süre bu beyin ve oğullarından Seyyid Hüseyin oğlu Ahmed, Kasım oğlu Süleyman ile Yusuf ve Hüseyin'in hükmünde yönetilmişti³¹.

İlk Devir Aile Üyeleri

Aile şeceresinde Seyyid Hasan Ezraki'den itibaren bugüne doğru süregelen nesep zincirinde yer alan isimlerin çoğu hakkında pek fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Yukarıda değinildiği üzere bu aile hakkında bilgi bulabildiğimiz kaynakların başında aile şeceresi dışında, Şerefnâme, tahrir defterleri, nakibü'l-eşraf defterleri, vakfiyeler ve vakıf defterleri ile sâlnâmeler gelmektedir. Mesela, Şerefnâme'de, bu ailenin ilk dönem simalarından Şeyh Hasan Zerraki evlâdından Derzini kalesini zabt eden Habil ve onun Kabil adındaki oğlu³²; Şah İsmail Safevi'nin muasırı Ahmed

²⁸ BOA. MAD. 3332, s. 12' nakleden Ersin Gülsoy, **Malatya, Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri (1519)**, Ankara, 2009, s. 5. [**Bundan böyle Malatya İlk Tahrir (1519)**]

²⁹ **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.239; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 231-232.

³⁰ **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.238-250; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 231-244.

³¹ **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.250; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 244-245.

³² **Şerefnâme**, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.239; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 233.

Bey bin Mir Muhammed Zerraki³³, Tercil emiri Seyyid Hasan ve oğullarından Seyyid Hüseyin oğlu Ahmed, Kasım oğlu Süleyman ile Yusuf ve Hüseyin³⁴, hakkında bilgi bulunmaktadır. Kısacası bu ilk devir aile simaları hakkındaki bilgiler Şerefnâme'ye dayanır.

Ma'mûretü'l-aziz Kolu

Şeyh Hamza

Pir Hasan Zerraki ailesinin Ma'mûretü'l-aziz'e varan aile üyeleri arasında tanınan ilk sima, şeceredeki ifadesiyle, Seyyid Şeyh Hamza bin Seyyid Gazi diğer adıyla "Baba-i Dellüsevî"dir. Bunun hakkında daha çok şifahi ve menkıbevi bilgilere sahibiz.

XIV. yüzyılda hayatta olduğu anlaşılan Şeyh Hamza'nın mezarı bugün Zırkıbaz köyü yakınında Dellüsan denilen mezradadır. Burası, Pir Hasan Zerraki ailesinin o yöredeki en eski yerleşim yerleridir.

Şeyh Hamza zamanında, aile burada yaşarmış. Yabani geyikler kuşluk vakti daha doğrusu sağım zamanı gelip bunların kapısı önünde durmuş ve bu aile üyeleri de gidip geyikleri sağıyorlarmış. Yalnız, süt sağmaya gidenin mutlaka Şeyh Hamza'nın abasını giymesi gerekiyormuş. Günün birinde Muzur (muhtemelen Munzur olacak) aşiretinden getirdikleri bir gelin bu kurala uymayıp kendi giysisiyle geyikleri sağmaya gidince geyikler kaçmışlar ve bir daha gelmemişler.

İkinci rivayete göre, aile, bu dönemde ekinlerini cinlere biçtirirlermiş, gel zaman git zaman cinler bu işten usanmışlar ve demişler ki "Nasıl olsa bunlar gene bizi çağırarak en iyisi, ekinleri olgunlaşmadan biçelim ki ellerimiz yanmasın!". Bir sabah kalktıklarında bakmışlar ki henüz olgunlaşmayan ekinleri deste deste tarlalara dizilmiş; bunun üzerine bir daha da cinleri çağırmamışlar. Buna benzer daha başka menkıbeler anlatıla gelmektedir; derlenmesi gerekir.

Bugün Dellüsan denilen bu mezranın Harmanlar mevkiinde bunların Şeyh Hamza dönemindeki evlerinin harabeleri halen durmakta, Şeyh Hamza'nın Mezarı da bu harabelere yakın yerde bakımsız bir halde bulunmaktadır.

³³ Şerefnâme, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.245; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 240.

³⁴ Şerefnâme, (Veliaminof Zernof nşr.), I, s.250; (Mehmed Ali Avni tercümesi), I, s. 245.

Seyyid Gazi

Şeyh Hamza'nın babasıdır. Yörede daha çok Pir Gazi olarak bilinir. Pir Hasan Zerraki türbesine beş yüz metre mesafede aynı dağın üzerinde Pir Gazi'nin mezarı üzerinde türbe olduğunu, Seyyid Hasan Zerraki türbesi ve zaviyesinin son post-nişini ve türbedarı Şeyh Ali Efendi'nin 7 Cemaziye'l-ula 1325 (18 haziran 1907) tarihli vakfiyesinden öğrenmekteyiz. Anlaşılan zamanla yıkılmış ve yenilenmemiştir. Mezarı bugün harap ve bakımsız haldedir.

Muşar Kalesi Naibleri: Zeyneddin Bey, Mahmud Bey ve Seydi Bey.

Pir Hasan Zerraki ailesinin Ma'mûretü'l-Aziz'deki koluna ait silsilenâmede, "Bevvab-ı kal'a-i Muşar" olarak nitelenen "Seydi Beg bin es-Seyyid Mahmud Beg bin es-Seyyid Zeyneddin Beg" adında üç isim göze çarpar. Bu üç kişiye ilişkin kayıtlara 1519 tarihli Malatya, Divriği ve Darende sancaklarının ilk tahririnde rastlanmaktadır³⁵.

"Emlâk-ı Nüvvâb-ı Kal'a-i Muşar.

Muşar Kal'ası nâiblerinden Seydi Beg bin Mehmed Beg'in ve Zeyneddin nâm ammisinin Yakup ve Ahmed nâm oğulları tasarrufunda olup şuhûd-i udûl ile mülkiyyetin ispat ettikleri karyeler bunlardır ki zikrolunur.

Karye-i Tabgûzar der nâhiye-i Kal'a-i Muşar. Tamam mâlikânesi.

Hâsıl: 816.

Karye-i Perede minhâ. Nısf mâlikânesi. Hâsıl: 521.

Karye-i Engüzek minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 456.

Karye-i Zırkı minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 732

Karye-i Misurni minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 636.

Yekûn: 3161.

Cem'an an emlâk-i liva-i Malatya: 95981 Tamm."

Şeceredeki bilgiler 1519'da gerçekleştirilen bu tahrir kayıtları ile karşılaştırıldığında bu aileden Zeyneddin Bey, Seyyid Mahmud Bey (tahrir defterinde Mehmed), ve Seydi Bey dahil olmak üzere üç kuşaktan beri Muşar Kalesi naipliğini (şecerede sehven bevvaplığı) yaptıkları görülmektedir. Diğer bir deyişle 1519 tahriri gerçekleştiğinde Seydi Bey

³⁵ Ersin Gülsoy, *Malatya.... İlk Tahrir (1519)*, s. 78.

hayattadır ve Muşar kale naipliğini yapan aile üyelerinin üçüncü kuşağını temsil etmektedir.

Selçuklular devrinde önemli bir kale olduğu bilinen ve Malatya'nın doğusundaki Mukaddes Dağı (Eşraf Briha Dağı) Mar Ahron Manastırı'nın altındaki eski adı Masara olan Muşar kalesi naipliği Osmanlılardaki kale dizdarlığı gibi bir görev olmalıdır. Büyük Selçuklularda kale muhafızlarında "naib-i kal'a" denilirdi. Ancak 1244'ten itibaren Malatya bölgesini ele geçiren İlhanlılardaki eyaletlere "hakim" adı altında tayin edilen valilerin naipleri bulunurdu. Bu naipler vergi sorunlarının yanı sıra görev yaptıkları yerin güvenliğinden de sorumluydular³⁶. Bu durumda her iki ihtimal de söz konusu olabilir.

Şeceredeki nesep cetvelinde Es-Seyyid Zeyneddin Beg, Es-Seyyid Mahmud Beg ve bevab-ı Kal'a-i Muşar olarak nitelenen Seydi Beg dahil her üçünün bey olarak anılmaları dikkat çekicidir. Bu üç kişi dışında şecerede bey vasfı ile tavsif edilen kimse bulunmamaktadır. Ailenin mal ve mülkü bu üç kişi döneminde ortaya çıkmaktadır. Halbuki, bilindiği üzere seyyid aileleri daha çok ilmiye sınıfı ve tarikatlar arasında kendilerine yer bulmuşlardır.

Nakibü'l-eşraf Defterlerinde Rastlanan Ezrakiler

22 Safer 999 (20 Aralık 1590)'da vefat eden Nakibü'l-eşraf Taşkendlî Muhterem Efendi'nin defterinde, Pir Hasan Zerraki evlâdından Şeyh Hacı Cafer b. Şeyh Ramazan'ın sâdât-ı kiramdan olduğuna dair 21 Recep 983 (26 Ekim 1575) tarihli bir kayda rastlanmaktadır³⁷.

Nakibü'l-eşraf Muhterem Efendi'nin defterindeki Pir Hasan Zerraki evlâdından, Seyyid Yusuf bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Mehmet el-Atafi ez nesl-i Hasan Zerraki"ye ait ikinci kayıt ise hayli ilginçtir. Bilindiği üzere Ataf yörede bilinen meşhur Alevi yerleşim merkezlerinden biridir ve Seyyid Hasan Zerraki ailesinin Ma'mûretü'l-aziz kolunun bilinen üyelerinin tümü Hanefi mezhebine mensup Sünnidirler. Ancak Muhterem Efendi'nin seyyidliğini onayladığı Seyyid Yusuf herhalde ahirete Aleviyyü'l-mezhep olarak göçtü ve geride kalanları da bu mezhebin salikleri olarak hayatlarını devam ettiriyorlardır. Nitekim, yörede anlatılan hikayelerden birinde, bu aileden birisinin Ataf tarafında imamlık yaparken Fatma adında bir kız

³⁶ Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Nâib", *DVİA.*, C. 32 (İstanbul 2006), s.312.

³⁷ *İstanbul Müftülüğü Arşivi, Muhterem Efendi Defteri, No: 2, s. 16*

kaçırdığı ve bu kızın doğum sırasında Hakk'ın rahmetine kavuştuğu anlatılmaktadır.

Bu iki isim hakkında şimdilik daha fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Mülkleri ve Vakıfları

Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki suret olmak üzere aile üyelerinin elindeki şecerelerin sonunda, "Ve ba'dehu bilâd-ı a'lâ ve bilâd-ı süflâ-i Malatya Vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki" ibaresinden sonra ailenin mülkleri ve vakfı,

"Malatya sancağında Muşar nahiyesinde vâki' Engüzek ve Tabgüzar ve Zırkılı nâm karyeleri evlâdiyyet ve meşrûtiyyet ve mülkiyyet ve vakfiyyet vechiyle mutasarrıf olan kurâ-yi mezbûrenin tamam maktû'ı olan hududu: Taraf-ı vâhidi çay, taraf-ı sanî Gırgır Taşı, taraf-ı sâlis Kızıлтаş, Körpınar deresinden tarik-i âm, Dere-i Seydânın deresi, taraf-ı râbi'i Fırat. İş bu mezranın hudud-i erbaasıyla mahdûd olan evlâdiyyet ve meşrutiyyet ve mülkiyyet ve vakfiyyet vechiyle bilâ muaccele mutasarrıf olan vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki.

Ve Tertene ve Gedayık ve Atnayık ve Pağnik-i Engürüz min Medine-i Harput vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki.

Ve Hermurak ve Kemhik ve Kamhik ve Mutmur min karye-i Muşar vakf-ı Seyyid Hasan Zerraki.

Ve Tabgüzar ve Engüzek ve Zırkılı (ve) Ataf (ve) Nebileruşağı. Vallahu a'lemu bi's-savâb.

Fi ihda ve semânin ve semâne mie. Tarih: İhda ve elf."³⁸ kaydı ile belirtilir.

Bu kaydın dışında, şeceredeki isim silsilesinde "Muşar kalesi bevvabı" olarak nitelenen Seydi Bey'in adı da bizi tahrir defterlerine yönlendirmektedir. Tahrir defterlerine bakıldığında bütün bu kayıtların birbirini tamamlar nitelikte oldukları görülmektedir.

Malatya'nın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra 1519'da yapılan ilk tahrirde, "Emlak-ı Nüvvab-ı Kal'a-i Muşar" (şecerenâmede nüvvab

³⁸Ramazan Demir, **Zırka Yöresi ve...**, s. 51, Şekil: 9 Şecere sıra no: 2 (devamı). Perüze Yüksel'in nakl ettiği şifahi bir rivayete göre, bütün Muşar nahiyesi Pir Hasan Zerraki ailesine aittir. Fakat bu topraklar için çok savaşmışlar, bütün aile üyeleri ölmüş, geride hamile bir kadın kalmış; bütün bu dehşete rağmen kadın, yine de aile mülklerine ait beratı saklamış ve çocuğu dünyaya gelinceye kadar kimseye vermiştir.

kelimesi bevvap olarak kaydedilmiş) başlığı altında yer alan şu kayıt Pir Hasan Zerraki ailesinin Ma'mûretü'l-aziz kolunun üç siması ve bunların mülkleri hakkında önemli bilgi vermektedir.

“Muşar Kal'ası nâiblerinden Seydi Beg bin Mehmed Beg'in ve Zeyneddin nâm ammsinin Yakup ve Ahmed nâm oğulları tasarrufunda olup şuhûd-i udûl ile mülkiyetin ispat itdikleri karyeler bunlardır ki zikrolunur.

Karye-i Tabgûzar der nâhiye-i Kal'a-i Muşar. Tamam mâlikânesi.

Hâsıl: 816.

Karye-i Perede minhâ. Nısf mâlikânesi. Hâsıl: 521.

Karye-i Engüzek minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 456.

Karye-i Zırkı minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 732.

Karye-i Misurni minhâ. Tamam mâlikânesi. Hâsıl: 636.

Yekûn: 3161.

Cem'an an emlâk-i liva-i Malatya: 95981 Tamm.”

Bu kayda göre, Muşar kalesi naipliğinde bulunmuş olan Seydi Bey ve Zeyneddin Bey adındaki amcasının çocuklarından Yakup ve Ahmet tahrir sırasında hayattadırlar ve gösterdikleri adil şahitlerle tasarrufları altındaki mülklerinin mülkiyetini ispat ettikleri anlaşılmaktadır.

Bu kayıta ayrıca ailenin, Muşar nahiyesi köylerinden Tabgûzar, Engüzek, Zırkı ve Misurni karyelerinin tamamına ve Perede karyesinin nısf malikane hisselerine sahip oldukları ve bu köylerin malikane hisselerinin yıllık gelirlerinin toplamının 3161 Halebi akçe olduğu görülmektedir³⁹.

1519 tarihli bu tahrire göre Muşar nahiyesinde bu ailenin dışında mülk sahibi olan diğer bir aile daha vardır ve her iki aile de kale naipliği yapmışlardır⁴⁰. Gerçi Malatya'da evlatlık vakıf kurucularının, Osmanlı'dan önce o civarındaki devlet görevlileri, hatunlar, fakih ve şeyhler veya Muşar nahiyesi kale naibi Zeyneddin Bey gibi Memluklu, Zulkadrlü döneminde ve

³⁹ BOA., Maliyeden Müdevver Defter Serisi(MAD): 3332'den nakleden, Ersin Gülsoy, **Malatya.... İlk Tahrir (1519)** , s. 78.

⁴⁰ Ersin Gülsoy, Malatya.... İlk Tahrir (1519) , s. 5.

sonrasında güç ve mevki sahibi kişiler oldukları başka bir araştırmada da dile getirilmiştir⁴¹.

1530 tahririnde “Mezra-i Mısurni tabi’-i nahiye-i Muşar. Tamam mâlikâne. Hasıl 378” kaydında Misurni karyesi mezra olarak gözükmektedir ve malikane hasılatı 378 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu kaydın devamında, “Mezra-i mezkurenin tamam malikanesi Seydi Beğ’ün kadimi mülkü olup sonra mezkur Mehmed Beğ şıra-i şer’i ile satun alup vakfeyledüğüne hayli müselmanlar şehadet eyledükleri ecilden ber karar-ı sabık defter-i cedide vakf-ı mukarrer kayd olundu.” denilmektedir; kısacası, Seydi Bey’in bu malikane hissesini Mehmet Bey adındaki birine sattığı ve onun da alıp vakfettiği görülmektedir⁴².

Bu defterde ikinci olarak aileye ait şöyle bir kayıt yer almaktadır:

“ Vakf-ı evlâd-ı Zeyneddin Beg. An karye-i Tabgûzar tabi’-i Muşar. Tamam malikane. Hasıl: 643

Mezra-i Arız hâliya Arkıt dirler tabi’-i Kîçik Hacilü Tamam malikane. Hasıl: 214

An mezra-i İncecük tabi’-i Kederbeyt sümün malikane Hasıl. 142

Yekûn: 999

Zıkr olan (evkâfın) vakfiyeti teftiş olundukda ibtida-i fetihde ketb olunan defter-i padişahide ve sonraki defterde vakfiyyeti şer’le sabit olup mukayyed bulunup hâliya dahı Kadı Abdullah bin İsmail ünvanı ile muanven altmış beş yıl tarihiyle müverrah vakıfnâme-i şer’iyyesi olup ve bu üzere kudemâ-i vilâyetin ehl-i vukûfundan hayli müselmanlar şehâdet etdükleri ecilden kemâkân defter-i cedîde vakf-ı mukarrer kayd olundu.”⁴³.

Bu kayıttan Muşar’a tabi olan Tabgûzar karyesi, Arkit mezrasının malikane hisselerinin tamamının ve Kederbeyt’e tabi olan İncecük mezrasının malikane hissesinin sekizde birinin Zeyneddin Beg’in evlatlık vakfı olduğu anlaşılmaktadır.

⁴¹ Gökür Gögebakan, “XVI. Yüz Yılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, OTAM, Sayı: 10, Ankara, 1999, s. 75.

⁴² Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 Tarihli Malatya, Behinsi, Gerger, Kahta, Hısn-Mansur, Divriği ve Darende kazaları Vakıf ve Mülk Defteri**, Ankara, 2007, s. 52. [Bundan böyle **1530 tarihli Malatya ...Vakıf Mülk Defteri**]

⁴³Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. 63-64.

Bu evkafın vakfiyeti durumuna ilişkin vuku bulan bir teftişte, fetih sırasında yapılan yazımda ve sonraki defterde vakıf olduğu hukuki olarak sabit olduğu ve hatta Kadı Abdullah bin İsmail tarafından 65 yılında, bu defteri yayınlayanların hesaplamalarına göre Hicri 872 (miladi: 1467-1468) tarihinde⁴⁴, tasdik edilmiş bir vakfiyesi dahi bulunduğu; ayrıca vilayetin yaşlılarından ehl-i vukuf epey Müslüman'ın da bu durumu tasdik etmeleri üzerine eskiden olduğu gibi yeni deftere vakıf olarak kaydedildiği, belirtilmektedir.

Yine şeceredeki nesep zincirine göre Zeyneddin Bey'in oğlu Seydi Mahmud Bey'in oğlu Ahmed Bey'in de her hafta bir hatim okunması için Kçük Hacılı nahiyesine tabi bulunun ve yıllık 300 akçe geliri olan Kuyucak mezarının malikane hissesinin tamamını vakfettiği görülmektedir. Teftişe tabi tutulan bu vakfın sabıkan Malatya kadısı olan Mevlana Abdurrahman bin Kasım'dan 36 yıl tarihiyle (yazarların tespitlerine hicri 901/miladi: 1495-1496)⁴⁵ alınan şer'i bir hücceti olduğuna ve daha önce emin-i vilayet olan Hama kadısının bu hususu şahitlerden dinlediğine dair de bir belgesi bulunduğu, ayrıca vilayetin ileri gelenlerinden bir hayli Müslüman'ın ifadesiyle bu mezarın "kadimü'l-eyyamdan" Ahmet Bey'in mülkü olduğu sonradan haftada bir hatim okutulması şartıyla vakfedildiğini bildirmeleri üzerine defter-i cedide vakıf olarak kaydedildiği ifade edilmiştir⁴⁶.

1530 tahririnde, "Emlâk-ı evlâd-ı Yusuf Beg ve Seydi Beg ve Ahmed Beg ve Şeyhi Beg" başlığı altında yer alan, dört şahıstan ikisinin yani Seydi Beg ve Ahmed Beg'in, Pir Hasan Zerraki sülalesine mensup oldukları sarih ise de diğer iki isim için kesin bir şey söylemek mümkün değildir; aynı durum bu isimler adına kaydedilen mülkler için de varittir⁴⁷.

Sadece "Karye-i Engüzek tabi'-i Muşar. Tamam Malikane. Hasıl 206

Karye-i Zırkı tabi'-i nahiye-i m(mezbure). Tamam malikane. Hasıl 366" köylerinin malikane hisselerinin kendilerine ait olduğu bilinmektedir⁴⁸.

⁴⁴ Yazarların bu hesaplamaları için bkz. Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. XXVII.

⁴⁵ Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. XXVII.

⁴⁶ Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. 64-65.

⁴⁷ Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. 134-135.

⁴⁸ Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. 134-135.

Yine Şah Mavrat binti Yusuf Beğ adındaki bir hatunun mülklerinin defter-i köhnede Ahmed Bey ve Seydi Bey evlâdı üzerine kaydolunduğu ortaya çıkınca daha sonra 1530 tahririnde bu yanlışlığın düzeltildiği görülmektedir⁴⁹.

Malatya yöresinin 1560 tarihli tahririnde ise, aile şeceresindeki nesep zincirinde ismi geçen Zeyneddin Bey ve Seydi Bey evlâdları adına kayıtlı sadece üç köyün malikane ve vakıf hisselerinin devam ettiği görülmektedir.

1- “Nahiye-i Muşar Der Liva-i Malatya

... an gurre-i Zilkade sene 967(20 Temmuz 1560).

Karye-i Engüzek, tabi'-i Muşar

Neferan:11

Hane: 8

Çift: 2

Bennak: 4

Mücerred: 3

Hasıl-ı kısm mine'l-hums:... 520

Hınta keyl:80-400

Şaîr keyl:40-120

Hisse-i mülk-i evlâd-ı Seydi Beg ve Zeyneddin Beg, bevvâb-ı (doğrusu: nüvvâb-ı) Kal'a-i Muşar. Mâlikâne tamamen:.....260.

Hisse-i hass-ı şahi, divani tamamen 260.

Resm-i çift.....100.

Resm-i bennâk ...24.

Resm-i mücerred18.

Adet-i ağnâm100.

Resm-i tapu ve deştbanî ...20.

Bad-i heva maa resm-i arûsâne55.

⁴⁹ Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir, **1530 tarihli Malatya Vakıf Mülk Defteri**, s. 117-118.

Yekûn, divani maa rusûm...577”⁵⁰

2- “Karye-i Tabgüzar, tabi’-i m.

Neferan:27

Hane: 20

Çift: 5

Ekinlü: 3

Bennak: 7

Mücerred: 7

Hasıl-ı kısım mine’l-hums:... 950

Hınta keyl:100-500

Şaîr keyl:150-450

Hisse-i vakf-ı evlâd-ı Zeyneddin. Mâlikâne tamamen:....475.

Hisse-i hass-ı şahî, divani tamamen.....475.

Resm-i çift.....250.

Resm-i Ekinlü.....54.

Resm-i bennâk84.

Resm-i mücerred42.

Adet-i ağnâm200.

Resm-i tapu ve deştbanî30.

Bad-i heva maa resm-i arusane135.

Yekûn, divani maa rusûm ve gayrihi...1270”⁵¹

3-“ Karye-i Zernî (doğrusu Zırkı), tabi’-i Muşar

Neferân:45

Hane: 21

⁵⁰ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, **Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)**, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1983, s.100. [Bundan böyle **Malatya Tahrir Defteri (1560)**]

⁵¹ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, **Malatya Tahrir Defteri (1560)**, s.102.

Çift: 4

Ekinlü: 1

Bennâk: 13

Mücerred: 24

Hasıl-ı kısım mine'l-hums:.. 1950

Hınta keyl: .300-1500

Şaîr keyl: 150-450

Hisse-i mülk-i evlâd-ı Seydi Beg ve Zeyneddin Beg, nüvvab-ı Kal'a-i Muşar. Mâlikâne tamamen:..975.

Hisse-i Zeamet-i bi-nâm Mirza divani tamamen...975.

Resm-i çift...200.

Resm-i Ekinlü...18.

Resm-i bennâk 156.

Adet-i ağnâm ...1300.

Resm-i tapu ve deştbanı 30.

Resm-i mücerred ...144.

Resm-i arûs.....60.

Bad-i heva.....112

Yekûn, divani maa rusûm ve gayrihi..2995”⁵²

1560 tarihli tahrir defterindeki bu kayıtlara göre Pir Hasan Zerraki evlâdlarından Zeyneddin Bey ile Seydi Bey'in evlâdları elinde vakıf ve mâlikâne hissesi olarak bu üç köydeki hisselerinin kaldığı görülmektedir.

1560 tahririnden sonra, 15 Eylül 311 (27 Eylül 1895) tarihine kadar bu ailenin vakıf ve mülküne dair elimizde şimdilik herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak, bu aileden Seyyid Muhammed Efendi'nin 15 Eylül 311 (27 Eylül 1895) tarihinde hayatta olduğunu ispat etmek ve “.... Keban Madeni'ne tâbi' Muşar nâhiyesinde Zırkıbazuşağı'nda medfûn Seyyid Hasan Zerraki hazretlerinin vakfının evlâdiyyet ve meşrûtiyyet cihetinden bâ berat-ı âlî mutasarrıf olduğu Zırkıbazuşağı, Çuluşağı ve

⁵² Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, **Malatya Tahrir Defteri (1560)**, s.107.

Şeyhemiruşağı ve Tabgüzar ve Engüzek karyelerinin” 1311(miladi 1895) senesine ait öşür bedelinden dörtte bir alacak hakkını tahsil edebilmesi için düzenlenen ve vilayete sunulmak üzere bu köylerin muhtar ve imamlarınca tasdik edilen mazbatadan, ailenin o yıllardaki mülkleri ve vakıfları hakkında bilgi edinebiliyoruz⁵³.

Bu tarihten sonra Evkâf-ı Hümayûn tarafından neşredilen 1327 (Miladi 1909-1910) senesine ait bütçe mazbatasında Seyyid Hasan Zerraki'ye (yanlışlıkla Hüseyin Razzaki) ait iki vakıf kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre her bir vakıftan sülûsân bedeli olarak 863 kuruş 14 para alacakları olduğu görülmektedir⁵⁴.

Seyyid Hüseyin (doğrusu Hasan Zerraki) vakfının, türbesinin ve zaviyedârının son postnişini Şeyh Ali Efendi'nin de maaş aldığını söylüyorlardı.

Türbesi

Keban'ın Zırkıbaz (Gökbelen) köyünün üst tarafında bulunan ziyâret dağının üzerindeki düzlüğün Karakaya Baraj Gölü'ne bakan cephesinde yer alan türbe 1966'da yenilenmiş⁵⁵ ve daha sonra yapıla gelen ilavelerle bugünkü şeklini almıştır. Elazığ valiliği tarafından neşredilen **Harput Kültüründe Din Alimleri** isimli eserde yer alan, “1966 yılında inşa edilmiştir” ifadesi doğru değildir.

Hicri 1301, 1302, 1305 ve 1307 Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilâyet Sâlnâmeleri'nde, Keban Madeni'ne ilişkin bölümde, “Kaza-ı mezkûre on saat mesafesi bulunan Kal'a karyesinde medfûn olan Abdolvahab Gazi ile yine kasabaya beş altı saat mesafesi olan Şeyh Hasan Rezzaki (Zerraki) hazeratı azîm Ziyâretgâhdır”⁵⁶ ifadesiyle tanımlanır.

1310 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs Vilâyet-i Ma'mûretü'l-aziz'de ise, “Kaza-i mezkur merkezine on saat mesafede vaki Kal'a karyesinde

⁵³Ramazan Demir, **Zırkı Yöresi ve...**, s. 39, Şekil: 7.

⁵⁴ **Evkafın 1327 Senesi Bütçesi Merbut Esbab-ı Mucibe Mazbatasıdır.**, İstanbul Matbaa-i Amire, 1327, s. 444-445.

⁵⁵ Günerkan Aydoğmuş, **Harput Kültüründe Din Alimleri**, Elazığ 1998, s. 91.

⁵⁶ **Sâlnâme** Tarih-i Hicreti Nebviye 1301, Tarih-i Rumî 1300, Def'a-i ûlâ, Ma'mûretü'l-aziz Matbaasında Tab Olunmuştur., s. 110; **Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz** Def'a: 2 1302 Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s.110; **Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz** Def'a: 4 1305 Sene-i Hicriyyesine mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s. 77; **Sâlnâme-i Ma'mûretü'l-aziz** Def'a:7 1307 Sene-i Hicriyyesine mahsusdur. Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s. 81.

Abdülvahab Gazi ve yine Maden'e beş altı saat mesafede Şeyh Hasan Rezzaki (Zerraki) hazeratının merkad-ı muhteremeleri mevcuttur. Ziyâretiyle istifâze edülür"⁵⁷ şeklinde kayıt düşülmüştür. Başka bir deyişle, 1883 ile 1893 arasında beş defa basılan Elazığ Sâlnâmeleri'nde her defasında Şeyh Hasan Zerraki'nin türbesinin, merkadının ulu bir ziyâret olduğu belirtilmiştir.

Pir Hasan Zerraki türbesine beş yüz metre mesafede aynı dağın üzerinde bu sülaleden gelen Şeyh Hamza'nın babası Pir Gazi'nin mezarı üzerinde de türbe olduğunu, Seyyid Hasan Zerraki türbesi ve zaviyesinin son post-nişini ve türbedarı Şeyh Ali Efendi'nin 7 Cemaziye'l-ula 1325 (18 haziran 1907) tarihli vakfiyesinden öğrenmekteyiz. Anlaşılan zamanla yıkılmış ve yenilenmemiştir.

Bir çok Anadolu evliyasında söz konusu olduğu gibi Şeyh Hasan Ezraki veya Zerraki'nin buradaki türbesinden başka Diyarbakır'ın Hazro İlçesinin Mirani (Ülgen) köyünde de bir türbesi olduğu; genellikle akıl ve ruh hastaları ile çocuğu olmayanlar yahut olduğu halde yaşamayan kadınlarca ziyâret edildiği⁵⁸ son dönemdeki kitle iletişim ve yayınlar aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Bu daha önce bilinen bir husus değildi.

Zaviyesi

1894/95 (Hicri 1312) tarihli Ma'mûretü'l-aziz Sâlnâmesi'nde Elazığ'ın kaza, kasaba, nahiye ve köylerinde bulunan tekke ve zaviyeler ile bunların içinde ikamet edenlerin sayısı ve bağlı bulunduğu tarikatları tafsilatıyla belirten listeler yer almaktadır. Bu listede Keban Madeni'nde iki tekke/zaviye kayıtlıdır. Biri "Keban kasabasının Kallar Mahallesi'ndeki Kadiriye Tekyesi"⁵⁹, diğeri de "Zırkıbazuşağı karyesinde Şeyh Hasan Zerraki Zaviyesi"dir. Her ikisinin de "Kadiri" tarikatı tekke ve zaviyesi oldukları yazılmaktadır⁶⁰. Şeyh Ali Efendi'nin evinin haremlik kısmı

⁵⁷ (Def'a: 7, Vilâyet Matbaasında Tab' Olunmuştur., s. 67.

⁵⁸ Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır ve çevresi halk Hekimliğinde Yatırlar", **Türk Folkloru Araştırmaları**, 1981/2, Ankara 1982, s. 7-12.

⁵⁹ Bu dergahın 1911'de henüz 25 yaşında iken vefat eden postnişini Şeyh Halid'in mezarı Keban Sağlık ocağı bitişiğindeki mezarlıkta bulunmaktadır. Çok otantik bir mezarı vardı, ahlak yoksulları defineci hırsızlar bir gece şeyhin mezarını parçalamışlardı. Daha sonra Fikri Özmen, Sait Bilgin ve bu satırların yazarı elbirliğiyle yeniden onarmıştık.

⁶⁰ **Mamuretü'l-aziz Vilâyeti Sâlnâmesi Bin Üç Yüz On İki Sene-i Hicriyyesine Mahsusdur**. Sekizinci Def'a Olarak Vilâyet Matbaasında Tab' Olunmuştur, 1312, s. 25. (Bu bilgi için Sayın Ahmet Bayındır'a ve Cem Bayındır'a müteşekkirim).

yöredeki ifadesiyle “mollanın odası”nın zaviye olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Hasan Zerraki Zaviyesi’ne ait iki sancak bulunmaktadır. Üzerinde “Fetih ayeti”; “Kelime-i tevhid” ile “Lâ fetâ illâ Ali...” ibareleri bulunan tekke sancağı Hicri 1304 (1886/87) tarihlidir. İkincisinin ortasında Kadiri tarikatı tacı simgesi ve etrafında Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve Gavsü’l-a’zam Abdülkadir isimleri sıralanmış, sancağın her bir köşesinde de Hulefâ-i Râşidîn’in isimleri yazılmıştır. Zaviyenin diğer teberrükâtıyla beraber bu sancaklar da Yasin Yüksel’in elinde bulunmaktadır.

Seyyid Muhammed Efendi

Pir Hasan Zerraki zaviyesinin son post nişini Şeyh Ali Efendi’nin babası Seyyid Muhammed Efendi’nin 15 Eylül 311 (27 Eylül 1895) tarihinde hayatta olduğuna dair yukarıda da sözü edilen bir mazbata (tutanak) Ramazan Demir’in neşrettiği bir tuğralı şecerenin sonunda yer almaktadır⁶¹. Rıkayla kaleme alınan aşağıdaki köylerden dört imam, üç muhtar ve yedi aza tarafından mühürle tasdik edilmiş, damga pulu yapıştırılmış bu mazbata, “.... Keban Madeni’ne tâbi’ Muşar nâhiyesinde Zırkıbazuşağı’nda medfûn Seyyid Hasan Zerraki hazretlerinin vakfının evlâdiyyet ve meşrûtiyyet cihetinden bâ berat-ı âlî mutasarrıf olduğu Zırkıbazuşağı Çuluşağı ve Şeyhemiruşağı ve Tabgüzar ve Engüzek karyelerinin” 1311 senesine ait öşür bedelinden dörtte bir alacak hakkı olan Seyyid Muhammed’in bu tarihte hayatta olduğunu vilayete bildiren bir belgedir.

Son Postnişin: Seyyid Şeyh Ali Efendi.

Yöredeki yaygın adıyla Molla Ali; kasabada ise daha çok Şeyh Ali Efendi olarak tanınır. Şeyhemirli Sino dayı Şeyh Ali Efendi’yi, “İri yarı bir cüsse, kocaman bir kafa, bir o kadar gür sakal ve başında yeşil sarığı, cübbesi ile hatırladığını ve sohbetlerine katıldığını” anlatıyordu. Mevcut olan vesikalık fotoğrafı bu söylemi tamamlar niteliktedir.

Şeyh Hasan Zerraki zaviyesinin son post nişini 1930’da vefat eden bu Şeyh Ali Efendi’dir. Şeyh Ali Efendi 7 Cemaziye’l-ûlâ 1325 (18 Haziran 1907) tarihinde tesis ettiği vakfiyesinde, Zırkıbaz karyesindeki bir meşeliğini ve bahçesini vakfetmiş ve bu vakfın icar gelirinin dörtte birini yeniden (müceddeden) bina ve inşasına muvaffak olduğunu belirttiği köyün

⁶¹ Ramazan Demir, *Zırkı Yöresi ve...*, s. 39, Şekil: 7.

camisinin onarım ve bakımına (tamir ve termimine) tahsis etmiştir⁶². Vakıf gelirinin üç hissesini de padişah beratıyla hatip olan efendiye şart koşturmuştur. 1930'da vefat eden Şeyh Ali Efendi'nin söz konusu camideki bu hatiplik görevi oğlu Molla Muhammed (Nüfusta Mehmet) Yüksel'e tevcih edilmiştir⁶³.

Şeyh Ali Efendi Muhammed, Mustafa ve Murtazâ adındaki üç oğlunu molla olarak yetiştirmiştir⁶⁴. Molla Muhammed ve Molla Mustafa Kayseri ve Konya medreselerinde tahsillerini tamamlamışlardır. Molla Muhammed'in Konya'da Medresede tahsil gördüğü sırada 9 Eylül 1322 (22 Eylül 1906) tarihinde Konya nüfus müdürlüğünden aldığı Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkeresi elimizde bulunmaktadır.

Tekke ve zaviyelerin seddinden sonra 1952 yılına kadar Pir Hasan Zerraki Türbesi'nin gayr-ı resmi türbedarlığını oğlu Molla Mustafa, daha sonra Molla Murtazâ yürütmüştür. Yörede Molla Mustafa'ya atfedilen bir çok menkıbe ve keramet anlatılmaktadır. Kore'ye giden askerler, Molla Mustafa bizimle beraberdi ve hatta omzundan yaralandı demişlerdir. Molla Muhammed'in Mehmed, Musa⁶⁵ ve Yakup⁶⁶ adındaki üç oğlundan yörede daha çok Baskilli Hoca olarak bilinen Mehmet Yüksel Hocaefendi medrese tahsili görmüş ve bir süre civar köylerde imamlık yapmış, daha sonra gidip Baskil'e yerleşmiştir. Kendisi 2001'de Hakkın rahmetine kavuşmuş ve Baskil'de Hacı Hasan Baba Zaviyesi yanındaki mezarlığa defnedilmiştir.

Şeyh Sait kıyamına iştirak etmedikleri halde, kıyam sonrası çevrede vuku bulan tenkil, tedip ve teftiş hareketi sırasında Elazığ'a istintaka çağrılan Şeyh Ali Efendi ve oğulları, bu hareketle bir münasebetleri olmadığı anlaşılınca, evlerine geri dönerler. Ancak bu hareketin dehşeti ile kitaplarını köy dışında sakladıkları yerlerin ihbar edileceği söylentileri üzerine, gidip getirip evlerinin aşağısındaki tarlada yakmışlardır⁶⁷.

⁶² Gökbelen köyündeki bu camiye Şeyh Ali Efendi'nin kızı Zarife halanın oğlu İlyas Demir tarafından 1980'lerde kesme taştan minare eklendi; Pir Hasan Zerraki türbesini de büyük oğlu Şef Mehmet Demir onarmıştı.

⁶³ Ali'nin ölmesiyle açılan bu cihet 11. 6. 931 gün ve 422 sayılı müşavere heyeti kararıyla Ali oğlu Mehmet Efendi'ye verilmiştir. **VGMA Def. No:5/588; 5/1425/200 esas.**

⁶⁴ Şeyh Ali Efendi'nin kızları hakkında bilgi edinmek için Ramazan Demir'in söz konusu kitabına bakılabilir.

⁶⁵ Musa Yüksel 15 Ekim 1970'de Keban Barajının dolgu duvarı üzerinde geçirdiği elim bir iş kazası sonucu Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

⁶⁶ Yakup Yüksel halen Denizli'nin Çardak köyünde ikamet etmektedir.

⁶⁷ Gökbelen köyünde Tito Çeşmesi'nin üstündeki tarlalarının içindeki taş yığınları arasında 1960'ta halen bu kitapların şiraze kısmı ve yanmamış deri ciltlerine rastlanılıyordu.

Bu aileye mensup ulemanın verdiği kimi fetvalar Bektaşî fıkrası gibi anekdot olarak yörede halen anlatılır. Bunların fikrî yönünü ortaya koymak için bu fetvalardan burada birkaçını zikretmemiz gerekiyor.

Hafif yuğa akıllı biri gelmiş: “ Hoca efendi, babam öldü analığımın nikahı bana düşer mi?” diye sormuş; etrafındakiler pür dikkat Hoca Efendiye bakıyorlarmış: Acaba Hoca Efendi ne diyecek! Şeyh Ali Efendi, fetva isteyene, kızmadan köpürmeden sakince: “Hele eşek gibi bir anır bakalım!” diyerek cevap vermiş.

Yine Baskil tarafından eşini üç talak ile boşayan biri, tekrar eşini nikahına almak isteğiyle başvurduğu hocalar kendisine “Eşin hülleciye varmadan alamazsın!” cevabını verince, son çare gelip Şeyh Ali Efendi’nin oğlu Molla Muhammed’e (nüfusta Mehmet Yüksel) derdini anlatmış. Molla Muhammed, kendisine İslam’ın ve imanın şartlarını sorar, adamdan bir cevap alamayınca, “Yavrum git imanın ve İslam’ın şartlarını öğren ve hanımını geri al! Yeniden nikah kıydır, hülleciye varmasına gerek yok!” demiş.

Şeyhemir köyünden 15-16 yaşlarındaki bir yetim, “Anne ben bir davul alıp düğünlerde davul çalacağım, amelelik bayağı zor; yapamıyorum!” diyerek annesinden izin istemiş. Annesi de “oğlum hoca efendiye git fetva iste günah değilse olur” demiş. Bunun üzerine çocuk koşa koşa Zırkıbaz’a gelir ve sabah erkenden Molla Murtazâ’nın kapısına varır hocanın hanımı “ne var oğlum sabah sabah, hayırdır?” diye sorar o da meramını anlatır ve mesele hocaya iletilir, Hoca efendi’nin cevabı çok kısadır: “Oğlum git anana sor sülalenizde davulcu varsa günah değil çalabilirsin!” diye fetva verir.

Yine Şeyh Ali ahfadından olan ve daha çok Baskilli Hoca olarak tanınan Mehmet Yüksel Hoca’ya, Baskil köylerinden çöp gibi zayıf ve saf biri, iri yarı dalyan gibi bir kadın ile ziyâretine gelirler; bunlar karı kocadır. Sıkıntılarını hocaya arz ederler; kendilerine nüsha yazmasını isterler. Adam karısından karısı ise herifin ilgisizliğinden şikayetçidir. Tavsiye ve nasihatten sonra tam gidecekleri zaman adam hocaya “Hocam ne tür zikir çekeyim!” diye sorar. Hoca Efendi, dönüp kendisine “evlâdım hanımınla ilgilen, namazını kıl orucunu tut başka zikre gerek yok!” diyerek cevap verir; adam dönüp “Hocam ben zaten namazımı kılıyorum orucumu tutuyorum, fazladan ne yapmamı tavsiye edersin” deyince, Hoca Efendinin, adamı “senin fazlasını yapmana gerek yok, eşinle ilgilen yoksa karın sonuçta seni terk edip gidecek!” şeklinde uyardığı anlatılmaktadır.

Ekler

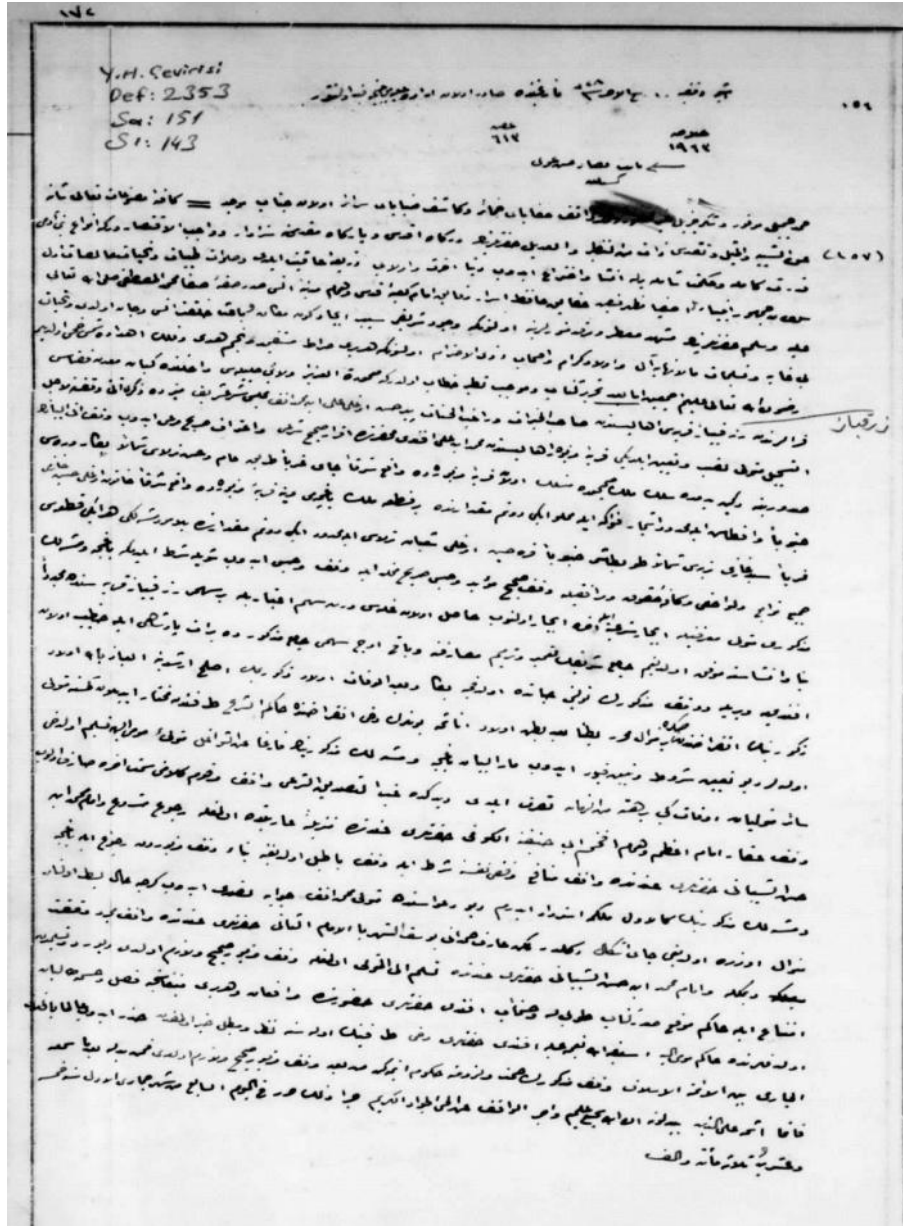
Pir Hasan Zerraki Aile Şeceresi

(Şefik Yüksel'deki İkinci Nüsha)

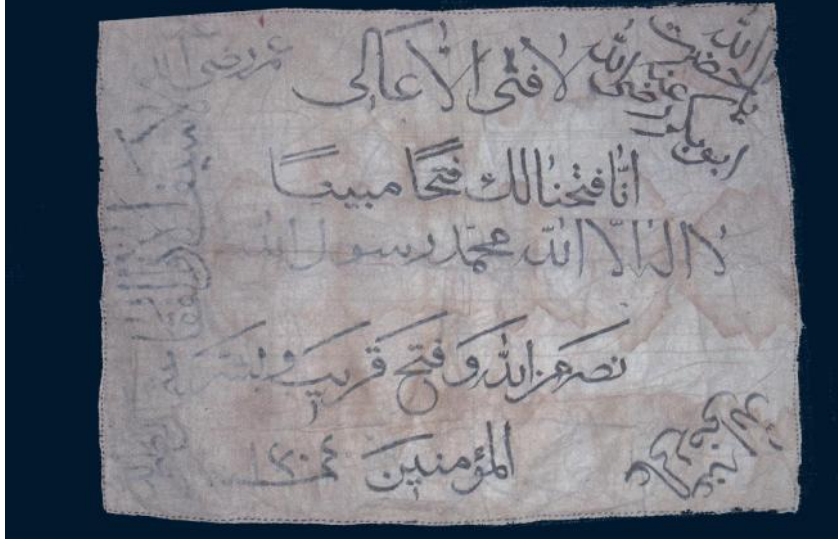

لقبه تسمى ابن كنية ابا سعد امة رقيه بنت ماله احمد لقبه
وامه رقيه ماله احمد وبنت ماله احمد ولقبه هذا راسب
اولاده تسعة منهم تسعة ذكور اربعة اناث وهم سعيد و
طالب وجعفر والحد وعبد الرحمن وبنات مسلم وزينب
وصالحه ورايمه وبقين نسل عبد الرحمن بن السيد احمد
صاحب النسب معروف قهره في بغداد بن سيد
سعيد لقبه طالب وكنيته ابو الاحد امة شهر بان بنت
قاسم بن احمد بن محمود بغداد اولاده سبعة منهم
خمس ذكور اثنان اناث وهم الحسين بن محمود طاهر
والبنات زينب ورفقه وبقين نسل احمد بن السيد
سعيد صاحب نسب معروف قهره في بغداد بن
الخلع قبته يراش بن سيد احمد لقبه تسمى الدين
كنية ابو القاسم امة زينب بنت حسن بن علي بن احمد
ابن بغداد اولاده خمسة منهم ثلث ذكور واثنان اناث
وهو قاسم عبد الله سعيد حسن والبنات نفيسة و
وصالمة اسم هذا الخبر وبقين نسل احمد بن سيد
احمد صاحب النسب نسل اسماء اكل كبر ومعروف
قهره في بغداد بن السيد قاسم لقبه عون كنية
ابا علي امة ام صكك بنت عبد الله بن محمد بن احمد
ابن بغداد اولاده عشرة منهم سبعة ذكور ثلث اناث وهما
واحد يوسف وطاهر ابراهيم واسماعيل والبنات رويدا وكلمه
وكلمه معروف قهره في بغداد نوزاده روجه وبقين نسل احمد
احمد بن قاسم صاحب النسب وانا صاحب مذكور في بنات النسل
اشرف المولود بن سيد علي لقبه حائل كنية ابو الطاهر امة فاطمه
بنت قاسم الفقيه بن محمد بن علي بن عبد الله بغداد اولاده
اربعة عشر منهم عشرة ذكور واربعة اناث وهما طاهر قاسم
وعبد الله ومطهر وعمل ابراهيم وموسى ويعقوب ويسى فاطمه
والبنات حفظة وزينب وكلمه وفاطمه وبقين نسل احمد
قاسم بن السيد علي واخوه السيد عبد الله القاتل صاحب النسب
في بنات اناث وقهره معروف في بغداد بن السيد طاهر لقبه
شام كنية ابو جعفر امة سلم بنت عبد الله بن محمد بن قاسم
شام اولاده احدى عشر منهم ثمانية ذكور ثلثة اناث وهم
عبد الله وجعفر وعمل وقاسم وموسى يوسف واولم ونضار امة
والبنات رقيه وزينب وشهران وبقين نسل السيد علي
بن طاهر واخوه عبد الله وصاحب نسب نسل اسماء اكل كبر
وقهره في شام نوزاده روجه بن السيد جعفر لقبه حائل
كنية ابو الطاهر امة فاطمه بنت السيد محمد قتال بن السيد عبد الله
بن سيد جعفر بن سيد محمد سيد اسماء اكل كنية عبد الله
الحسين اولاده اربعة واسمهم طاهر وحسن وعمل وعبد الله و
مستجير طاهر بن جعفر صاحب نسب وامره وعمره ثلثون قتل
من بضارده شام بن عبد الله الشامي بن داود بن زريق اسم
هذا الخبر قهره في شيشير نوزاده روجه بن سيد
لقبه طاهر كنية ابو جعفر امة صالحه بن طاهر بن سيد احمد بن
محمد الاحوار اولاده اربعة كاهن ذكور جعفر وموسى وحسن
وهما شمس بن جعفر القاتل لقبه ناصر كنية ابا سعيد امة فاطمه
بنت حسن طاهر بن سيد احمد وعمره خمس وعشرون اسم هذا الخبر
فغان ثمانون بن سيد يحيى لقبه عالم كنية ابو الحسن امة طاهر
بنت علي بن قاسم بن حسين بن علي اولاده ثلثة عشرة ثلث
ذكور والباقي بنات وهم حسن وشهد وجعفر والبنات فاطمه
رفقه وزينب ونديمه وحفظة ونفيسة وشهران ورايمه اسم
اكرم بن بدمع والبنات وها اسماء الاطمة صاحب النسب
نسل امة زينب الصابرين بن احمد بن علي المزيقي كبر امة

Şeyh Ali Efendi'nin Vakfiyesi, VGMA., Def. No: 597/172/157.

Şeyh Hasan Zerraki Sancağı (Ak Sancak) (R.Demir, a.g.e., s.176)

Şeyh Hasan Zerraki Zaviye Sancağı (R.Demir, a.g.e., s.175)

Şeyh Hasan Zerraki Zaviye Kaydı (1312 Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Sâlnâmesi)

اسمى تكانا قريه			
سمت مشهور لى	مرد	مرد	مرد
حاجى امام ابدى تكيه سى	۱	قادرى	۱۵
زاورى بازاويه سى	۲	نقشبندى	۱۰
شيخ الكاشان زاورى سى	۳	كندا	۵
شيخ شرف الدين زاورى سى	۴	كندا	۱
منصورى زاورى سى	۵	كندا	۱
عبد الوهاب خاوى حضرت زاورى	۶	كندا	۵
حسن بابا	۷	قادرى	۱
شيخ معوسى	۸	كندا	۱
سيد قاسم	۹	كندا	۱
شيخ شازلى	۱۰	كندا	۱
احمد بيگى	۱۱	كندا	۱۵
حضرت ابدان تكيه سى	۱۲	كندا	۱۵
قادر عتيه تكيه سى	۱۳	كندا	۱۰
شيخ حسن زاورى زاورى سى	۱۴	كندا	۱۰
قازى بايا تكيه سى	۱۵	كندا	۱۰
شيخ قندار بايا	۱۶	كندا	۷
محمد طاهر بايا	۱۷	كندا	۱۱
شاه قوتيه تكيه سى	۱۸	كندا	۵
ابراهيم بايا	۱۹	كندا	۱۷
قوتيه بايا تكيه سى	۲۰	مرفاكي	۵
شيخ مصطفى تكيه سى	۲۱	نقشبندى	۹
حسن بابا تكيه سى	۲۲	قادرى	۳
حسن سكي بابا تكيه سى	۲۳	كندا	۵
سايه بابور بايا	۲۴	كندا	۵
شيخ حسن بك زاورى سى	۲۵	كندا	۱۰
شيخ حسام الدين	۲۶	كندا	۱۰
شيخ چوبان زاورى سى	۲۷	كندا	۴
سلطان خضر زاورى سى	۲۸	كندا	۱۰

Son Postnişin Şeyh Ali Efendi

Molla Muhammed Yüksel

Molla Muhammed Yüksel'in Nüfus Tezkeresi

دولت علییه عثمانیه ندرت کرامت

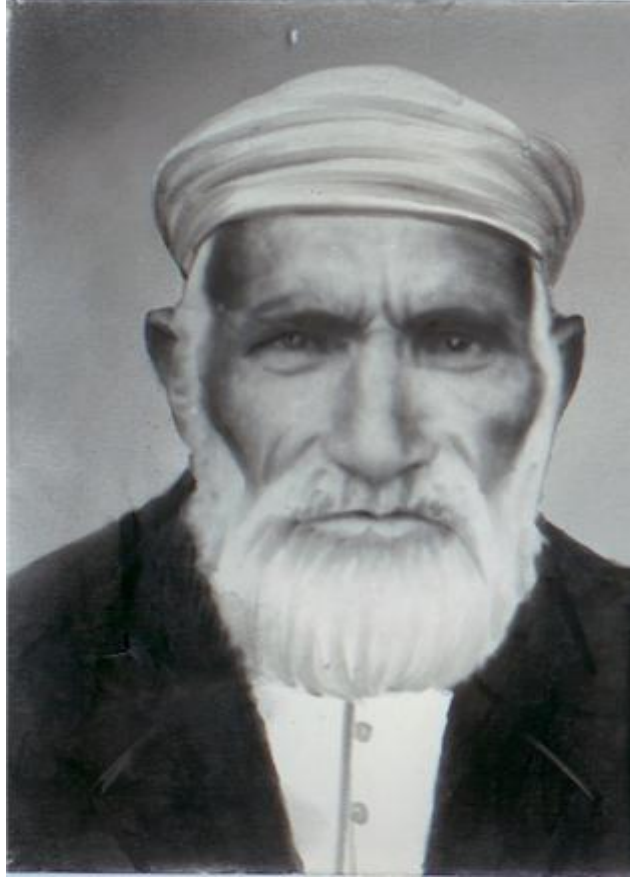
اسم و شهرت	پدری اسمیه عمل افندی	والدهی اسمیه عمل افندی	تاریخ و محل ولادت	ملک	صنعت و صفت و خدمت و انتخاب صلاحیت	ساحل و زوجیه متعدد اولاد و عسکریه	درجات
محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد

اشکالی				سجل نفوسه قید اولادان محلی			
پوی	کوز	سپا	علامت فارقه نارته	وکیل	قضای	محله و فریسی	زنانی
محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد	محمد

بالاده اسم و شهرت و سال و صفتی محرو اولادان **دولت علییه عثمانیه**
 اول صورتیله جریده نفوسده مقید اولادین مشر اشو تذکره اعطا قلندی
دولت علییه عثمانیه

Molla Murtaza Yüksel

Pir Hasan Zerraki Türbesi (R.Demir, a.g.e., s.177)

Pir Hasan Zerraki Türbe Kapısı (R.Demir, a.g.e., s.178)

Seyyid Hasan Zerraki Vakıf Kaydı
(Evkafın 1327 Senesi Bütçe Mazbatası)

- ٤٤٥ -

اسماء اوقاف	ب.م.ت.	معموره و مرتفعه و وقفى هو خود اوليات			
		توقفي مقرر اولان ثلثان بدل		اعمالى مقرر اولان ثلث بدل	
		غروش	پاره	غروش	پاره
معموره العزيز ولايتى					
مركز سنجاغى					
وقفى خريوت قضايندهدر	١				
» » »	٢				
» » »	٣				
» » »	٤				
» » »	٥				
» » »	٦				
» » »	٧				
» » »	٨				
» » »	٩				
» » »	١٠				
» » »	١١				
» » »	١٢				
» » »	١٣				
» » »	١٤				
» » »	١٥				
شيخ لكانات و مدرسه سى مسجدي وقفى خريوت قضايندهدر	١٦				
» » »	١٧				
» » »	١٨				
» » »	١٩	٢ ٠٥٣	١٢	١ ٠٢٦	٢٨
» » »	٢٠	٢ ١٢٠		١ ٠٦٠	
» » »	٢١				
» » »	٢٢	١ ٧٢٦	٢٦	٨٦٣	١٤
» » »	٢٣	١ ٧٣٠	٢٦	٨٦٥	١٤
» » »	٢٤	١٢ ٠١١	١٢	٦ ٠٠٥	٢٨
» » »	٢٥	٧٧٨	٢٦	٣٨٩	١٤
» » »	٢٦	١ ٣٩٨		٦٩٩	
» » »	٢٧	٩ ١٢٦		٤ ٥٦٣	
» » »	٢٨				
» » »	٢٩				
» » »	٣٠				
» » »	٣١	٣٤٠		١٧٠	
» » »	٣٢	١ ٧٦٥	١٢	٨٨٢	٢٨
» » »	٣٣				
» » »	٣٤	٥ ٠٢٨		٢ ٥١٤	
» » »	٣٥				
» » »	٣٦				